

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Orai ir rinkimai

Spalio 9 dienos rinkimai visai čia pat. Gali būti, kad tuo metu karaliaus bobų vasara, taigi per žinias vargu ar išgirsime frazę „turbūt pabūgę prasto oro, balsuotojai į rinkimines apylinkes rinkosi negausiai“. Gali būti, kad gausiai lis arba pūs gūsingas šiaurės krypčių vėjas. O gal net meteoritas nukris. Tokia tikimybė yra, nors ir labai nedidelė.

Bet jeigu kalbame apie rinkimus, tai kuo čia dėti orai?.. Koks skirtumas, lis ar nelis, karaliaus „auksinė bobų vasara“ ar nekaraliaus?..

Turbūt jokio. Orai man ir neužkliūtų, jeigu kažkodėl pastaruoju metu kalbėjimas apie juos ir vartojami sakiniai beigi kalbos figūros nebūtų pasidariusios tokios keistai politizuotos. Galbūt tuo stebėtis neverta – esame paskutiniai Europos pagony, ir orai mūsų gyvenime daug svarbesni, nei atrodo.

Krikščionybė mūsų politiniame gyvenime suvokiama labai keistai, o gal netgi ir visai nesuvokiama, nes vis tiek viskas nueina į pagoniškąjį dėmenį: nomenklatūrinę ciklą (kartų) kaitą, apribotą galios ir įtakos. Prisiminus šviesios atminties filosofą Leonidą Donskį, galima teigti, kad mūsų būtis, susijusi su dvasiniu gyvenimu, labai sunkiai vaduojasi iš „minčių prislėgtumo“. Dvasinio gyvenimo dar nesuvokiame kaip intelekto ir kasdienių kultūros įpročių, humoro ir empatijos dermės. Gyvename emocinių dirgiklių, sentimentalumo, prasto skonio, akivaizdaus nenoro mąstyti, klausti, abejoti aplinkoje.

Štai todėl mums tokie svarbūs orai. Nes jie – gamta. O gamta mums – kam Dievas, o kam – motina, nors nei viena, nei kita nėra teisinga, vien jau prisiminus kovos už būvį dėsni. Todėl šalia astrologių televizijose dabartės populiarios klimatologės. Ko gero, jos atlieka panašias funkcijas. Jau apsipratau, kad prabudus ryte, pamatysiu, kaip pro langą žiūri baltasis lokys, atsigrūdęs į mūsų sodelį iš atitirpusios Arkties. Juk nevalia netikėti klimatologe, kuri teigia, kad klimato kaita – neišvengiama. Bet kai pamačiau, kad toji klimatologė kandidatuoja į Seimą... ir, regis „Tvarka ir teisingumas“ (TT) partijos sąraše... turiu teisę nebetikėti tuo, ką ji sako apie klimato kaitą.

Orams galima suversti kaltę dėl blogų sprendimų ar nusišnekėjimo, ir tai būtų svari priežastis, nes orai – kažkas tokio, ko negalima nei kritikuoti, nei paveikti. Tarkim, magnetinė Saulės audra – kas tu, žmogeli, prieš tokį gaivalą?.. O Mėnulio pilnatis?.. O Drakono žvaigždynas, kertantis Marso orbitą?.. (nežinau, ar toks žvaigždynas yra, bet tai nesvarbu).

Ir tamstoms dar nuostabu, kai Seimo pirmininkė pasako, kad išsiruošę į transatlantinį skrydį Japonijon?.. Aš, tai išgirdusi, nė kiek nesistebėjau.

Renata Šerelytė

Italų pianistas Ludovico Einaudi groja Arkties vandenyne.

15min.lt nuotr.

TIK ŽAIDŽIA...

*Už sienos kvatoja, gyvenimas bėga,
pralenkdamas tirpstantį geismą ir sniegą,
pralenkdamas viltį nuo žemės pakilti,
ant sutrypto žiedo užberdamas smiltį.*

*Gyvenimas bėga, kokia banalybė,
sustoja mintis, nesustoja gyvybė,
ji jungiasi, skaldosi, pumpurą skleidžia,
atrodo, kad žaidžia prieš saulę, tik žaidžia.*

*Tokia ta apgaulė graži, kad pamiršta
šėliojantis gaivalas grasantį pirštą,
sužeidžia kitus ir patsai susižeidžia,
užmiršta, kad žaidžia prieš saulę, tik žaidžia.*

Algimantas Mikuta

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Orai ir rinkimai • **2-as psl.** Dalia Cidzikaitė. Lietuviškas paveldas, kuris ir džiugina, ir sveria • **3-as psl.** Ieva Marija Mendeikaitė. #SWITCH! Pozityvioji Lietuva • **4-as psl.** Astrida Petraitytė. Margos ir intensyvios Europos paveldo dienos • **6-as psl.** Bitė Vilimaitė. Dvi novelės • **7-as psl.** Leonas Peleckis-Kaktavičius. Knygnešys iš Toronto (3) • **8-as psl.** Kultūros kronika

Kitame numeryje: Antanas Balašaitis: traukiniai į Europą • Gasparas Aleksa. Šventojo Akiplėšos medžioklė

SPAUDOS,
RADIO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2016 m. suteikė 10 000 euro paramą šeštadieniniam „Draugo“ priedui „Kultūra“, projektui „Lietuvos kultūros sklaida ir kultūros paveldo išsaugojimas bei lietuvių puoselėjimas pasaulyje“

Lietuviškas paveldas, kuris ir džiugina, ir sveria

Dalia Cidzikaitė

Vienerius metus su šeima Lietuvoje praleidusi Albertos universiteto Edmontone (Kanada) dėstytoja, krikščionybės istorikė Indrė Čuplinskaitė turėjo progą ne tik rinkti medžiagą savo monografijai apie moderniąją Katalikų Bažnyčią ir pasauliečių vaidmenį joje, bet ir pamatyti Lietuvą iš arčiau – tiek savo, tiek kitų akimis. Pasak mokslininkės, Lietuvoje praleisti metai parodė, jog lietuviai vis dar bando „suvirškinti“ savo istorinę patirtį. Tai rodo ir daug karštų diskusijų sukėlusios neseniai išleistų knygų – Nerijos Putinaitės „Nugenėta pušis“ ir Rūtos Vanagaitės „Mūsiškiai“ – sutiktuvės. „Knygoms pasirodžius, galėjai jausti, kaip ta [Lietuvos] istorija žmones drasko, plėšo, kaip ji visą laiką pinasi su dabartimi, – pastebi Kanados lietuvė ir priduria, jog panašūs procesai vyksta ne tik Lietuvoje, bet ir, pavyzdžiui, Vokietijoje. „Dabar mums lengva teisti, aikčioti, tačiau ypač per šiuos metus stipriai pajutau, kad tais sunkiais laikais nė vienas dalykas nebuvo nekaltas, net ir dainavimas“, – sako ji.

Jau dešimt metų Edmontone gyvenanti Čuplinskaitė į Lietuvą atvažiavo dėl savo būsimos knygos. Gimusi ir užaugusi Toronte, nuo jaunystės priklausanti Ateitininkų organizacijai, šiuo metu mokslininkė gilinasi į tris visuomenines katalikiškas organizacijas: Ateitininkus Lietuvoje, „Quickborn“ Vokietijoje ir L'Association Catholique de la Jeunesse Canadienne-Française (ACJC) – Kanados Kvebeke (Québec). Visos trys organizacijos atsirado beveik tuo pačiu metu – prieš Pirmąjį pasaulinį karą: ankstyviausia jų – kvebekiečių – gyvuot pradėjo 1904 metais, paskui sekė vokiečių (1909-iejį) ir lietuvių (1910–1910) organizacijos.

Savo monografijoje mokslininkė ketina apžvelgti keletą moderniam pasauliui būdingų aspektų ir analizuoti, kaip Katalikų Bažnyčia ir modernėjantis žmogus grūmėsi, tvarkėsi su naujais iššūkiais, t. y. kaip bandė atrasti naują santykį. „Nebandau parašyti šių trijų organizacijų istorijų, Ateitininkų *magnum opus* jau yra parašęs Kęstutis Skrupskelis, – pastebi Čuplinskaitė. – Man nėra svarbu parodyti, ar jos viena kitą tiesiogiai veikė, ar ne. Man svarbu Katalikų Bažnyčios ir katalikų pasauliečių istoriją tyrinėti keliais pasirinktais pjūviais ir parašyti apie tai monografiją.”

Vienas iš pjūvių, kurį Čuplinskaitė tiria, yra lyčių identitetas. XIX amžiaus pabaigoje kilus pirmajai feminizmo bangai, moteris įgijo teisę balsuoti, daugiau jų ėmė lankyti universitetus. Tačiau tuo pat metu katalikiškame pasaulyje vyko diskusijos, kiek moteris laiko turi praleisti namuose ir kiek – viešajame gyvenime. Iš trijų mokslininkės tiriamų organizacijų dvi – Lietuvos ir Vokietijos – buvo mišrios, o kvebekiečių organizaciją sudarė tik vyrai.

Kitas aspektas knygoje, be abejo, bus tauta, tautiškumas, nacionalizmas. Pasak Čuplinskaitės, kiekviena organizacija bandė įsiliesti į savo tautą, aiškiausias to pavyzdys – Vokietija. Tačiau, pastebi ji, ir Lietuvoje buvo kraštutinių nacionalistų, ir nors Ateitininkai labai aiškiai laikė save patriotais-nacionalistais, kažkuriuo momentu jie turėjo pasakyti, kad tauta neviršija Dievo. Ką tai reiškė, mokslininkė pamėgins atsakyti savo monografijoje.

Pasak Čuplinskaitės, norint būti tautos dalimi, kiekviena organizacija turi tapti ir istorijos dalimi. Tai – trečiasis jai rūpimas aspektas. Visose trijose organizacijose vyko diskusijos, kaip suprasti savo šalies istoriją, ar krikščionybė, katalikybė yra svarbi tautos istorijos dalis. Istorija, pastebi mokslininkė, buvo svarbi kiekvienai organizacijai, kiekviena jų turėjo savo herojus, kuriuos puoselėjo. Jų tikslas buvo parodyti, kad katalikybė – integrali tautos da-

Indrė Čuplinskaitė Vilniuje.

Rimo Čuplinsko nuotr.

lis ir kad tauta gali būti tauta tik tada, jei katalikybė yra pripažįstama sudėtine tautos dalimi. Ateitininkų mąstymą čia labai aiškiai paveikė Stasys Šalkauskis, kurio mintimis lietuvių jaunimas itin domėjosi ir sekė.

Kitas svarbus elementas yra kūnas. Organizacijos gyvavo laikotarpiu, kai visuomenėje iškilo sporto svarba, kai nerimo diskusijos apie sveiką kūną. Iš dalies, pastebi Čuplinskaitė, tai siejosi su lyčių identitetu, todėl buvo kalbama ir apie modernius šokius, moterų aprangą, jų elgesį viešumoje ir privačiai. Kalbėta ir apie moterų ir net vyrų skaistumą. Tuo laikotarpiu svarbūs buvo ir abstinentų judėjimai – susilaikymas nuo alkoholio ir tabako.

Dar vienas mokslininkei rūpimas dalykas – naujas modernaus žmogaus gamtos supratimas ir ry-

ši su kunigais. Ji pastebi, jog katalikai pasauliečiai pradėjo užimti vadovaujančias pozicijas, nors iš kitos pusės jie buvo kritikuojami, esą jie pernelyg pavaldūs kunigams. Pasauliečiai ne tik gynė tokią santykį, bet ir jį keitė. Taip, visi ateitininkų ir kvebekiečių vadai buvo pasauliečiai, o Vokietijoje vyriausiasis vadas buvo kunigas.

Būsimos monografijos autorė planuoja susikoncentruoti ties trečiuoju ir ketvirtuoju XX amžiaus dešimtmečiais ir pabaigti ties Antruoju pasauliniu karu. Į knygą neįeis ir Ateitininkų diasporinė istorija, kuri, pasak mokslininkės, kelia visai kitus klausimus ir priklauso visai kitokiam kontekstui. Iš kitos pusės Čuplinskaitė tikisi, nors tai nėra jos knygos uždavinys, parodyti, kaip Ateitininkai atrodė pasaulio kontekste. „Yra gerai save matyti iš šalies, – įsitikinusi ji. – Man atrodo, kad ateitininkai katalikiškame pasaulyje yra įdomūs, ir net jei jie ne viską daro naujai, jie ne ką labiau yra atsilikę [nuo kitų panašių organizacijų].”

Nors Čuplinskaitė savo tyrinėjimus galėjo atlikti ir Vokietijoje, kurios Vasario 16-osios gimnaziją yra baigusi, ji nusprendė apsisistoti Lietuvoje, Vilniuje. Tokį sprendimą lėmė ne tik tai, jog keliavo su dukra ir vyru, bet ir tai, kad Lietuvoje ji turi daugiau socialinių ir profesinių ryšių, be to, čia daugiau medžiagos apie ateitininkus. Gyvendama Lietuvoje, mokslininkė užmezgė ir ne vieną naują pažintį su jos srityje dirbančiais žmonėmis, Katalikų Bažnyčios, tarpukario istoriją tyrinėjančiais mokslininkais. Pasak jos, šios pažintys jai ypač pravers, kai ateis laikas peržiūrėti parašytą rankraštį.

Paskutinį kartą Lietuvoje lankiusis prieš penkerius metus, šįkart Čuplinskaitė turėjo progą atidžiau pažvelgti į Lietuvos kasdienybę, pajusti vyraujančias nuotaikas vi-

suomenėje. Ji prisipažįsta, jog metai, praleisti Lietuvoje, jai, kaip lietuvei ir istorikei, buvo itin emocionalūs. Ji negalėjusi neatkreipti dėmesio ne tik į širdį džiuginančius pokyčius, bet ir į nerimą keliančius dalykus. Lietuvoje mokslininkė šokiravo Užgavėnių šventė prie Vinco Kudirkos paminklo, į kurią ji nuėjo kartu su penkerių metų dukra ir vyru. Šokiravo ne pati šventė, bet dainos, kurias Užgavėnių dalyviai dainavo. Jai žadą atėmė, išgirdus dainuojant apie žydą, mušantį žydelką, bei kitos dainos apie šios tautos atstovus. „Gyvenu Vilniuje, mano butas yra buvusiam žydų rajone ir aš neišvengiamai mąstau ir apie tą Lietuvos istorijos atkarpą, – sako mokslininkė. – Tai, kad žmonės nėra jautrūs tai istorijai, mane neramina.” Jos nuomone, lietuviams reikia permąstyti, kaip pateikti savo tautinę kultūrą. □

Žydų sinagoga Gėlių gatvėje, Vilnius

šys su ja. Vieni žmonės pradėjo kraustyti iš kaimų į miestus, taip formavosi labiau miestietiški judėjimai. O štai Vokietijoje atvirkščiai – buvo keliaujama į gamtą, ir, pasak Čuplinskaitės, tai buvo kur kas daugiau nei tik pasivaikščiojimai – vyko diskusijos, kur žmogus tikresnis, kur daugiau yra autentikos. Ateitininkų atveju, nors jie bijojo miesčioniškumo, aiškiai judėta iš kaimo į miestą. Jie norėjo modernėti, todėl jiems buvo svarbu tokie dalykai kaip elektrifikacija, cementas ir pan.

Ir galiausiai mokslininkė analizuos pasauliečių ryšį su kunigais. Kadangi jos analizuojamas laikotarpis yra masių laikotarpis, kai visos politinės partijos ir bažnyčios norėjo tas mases organizuoti ir vesti, tuo pat metu buvo pastebimas ir masių noras pačioms pasisakyti. Pasak Čuplinskaitės, vyko demokratėjimas, ir todėl keitėsi ryšys tarp pasauliečių

#SWITCH!

POZITYVIOJI LIETUVA

#SWITCH! akimirkos.

levos Marijos Mendeikaitės nuotraukos

Ieva Marija Mendeikaitė

Šiemet, po trumpokų (kaip visuomet) vasaros atostogų į galvą atšiuoliavo spontaniška mintis kažkur išbandyti savo galimybes, nuveikti kažką naujo, dar nebandyto, pasižiūrėti, kiek galiu padaryti pati, kiek naujo išmokti. Tad nusprendžiau užpildyti savanorio anketą į kokį nors renginį ir po kelių savaičių savo elektroninėje pašto dėžutėje gavau laišką, kuriame buvau kviečiama padėti savanoriauti didžiausiame Baltijos regione modernių technologijų ir verslumo renginyje #SWITCH!

Kaip abiturientei, pirmą kartą atsitraukusiai nuo knygų, ruošimosi egzaminams ir išėjusiai iš namų, visas #SWITCH! renginyje atrodė nauja, įdomu, nepažinta, o kadangi pažinti norėjosi labai, tai galbūt daugiau stebėjau patį renginį, nei padėjau savanoriavimo darbuose.

Viskas aplink atrodė taip keistai baugu, bet kartu ir džiugiai modernu. Dronai – padavėjai, robotai, spardantys kamuolius, cheminių reakcijų triukai, moksleiviai, patys kuriantys savo elektronines programėles ir net miegantys Litexpo rūmuose: kartais leidžia sau atsistoti ir nusipirkti puodelį kavos, kad tik galėtų kuo kokybiškiau sukurti savo produktą. Jie žavėjo ir skatino pozityvias mintis mano galvoje.

Jas dar labiau įtvirtino savo elektroninių ir kitokių pasiekimų atėję pristatyti verslininkai. Vienas jų – Regimantas Urbanas; būdamas dar visiškai jaunas, jau garsėja kaip vienas iš pačių sėkmingiausių lietuviškų startuolių. Dirbęs Google, o šiuo metu plėtojantis savo verslą jaunuolis sukūrė programėlę TRAFI, kuri kiekvienam vartotojui leidžia sėkmingai pasižiūrėti viešojo transporto judėjimą, kryptį, numerį, kur ir kada transporto priemonė važiuoja, koks maršrutas jums yra tinkamiausias nuvažiuoti iš vietos, kurioje esate, į kitą, o veikia net kai neturi interneto. Neseniai pasirašęs sutartį su UBER ir pradantis savo programėlės veiklą jau ir Amerikoje, Regimantas, nepabijojęs mesti prestižiniu laikomo darbo, yra tikrasis pavyzdys, kad nereikia bijoti sunkaus darbo, jeigu turi puikią idėją ir padarysi viską, kad ją įgyvendintum. Kiek vėliau sužavėjo pasirodęs kompiuterinių žaidimų fanas nuo pačių pirmųjų jų dienų pasirodymo Lietuvoje ir žaidžiantis juos iki šiol Artūras Rumiancevas. Pranešime sakė, kad apie

karjerą su technologijomis, šiuo atveju – žaidimais, jis svajodavęs dar mokykloje. Tad baigęs mokyklą iškart ėmėsi rašyti žadimų apžvalgas, kiek vėliau pradėjo kurti žaidimų kultūrą skleidžiančius tinklalapius, rašė į žurnalus, dirbo įvairius darbus, susijusius su informacinėmis technologijomis Lietuvoje. Ir galiausiai vieną dieną prisijungė prie GameOn renginio komandos – joje sėkmingai dirba iki šiol.

Tad jeigu jūsų vaikas kiaurą dieną „švaisto laiką“ prie kompiuterio ekrano, nereikia to bijoti ar drausti. Galbūt tai jo gyvenimo pašaukimas? Po šio renginio buvo taip jaukiai džiugu širdyje; pamačiau, kad Lietuva pamažu auga. Ir ji nuolat tobulėja, įkvepia ir savo patirtimi ugdo jaunąją kartą, kuri jau yra tiek daug pasiekusi ir garsina Lietuvos vardą ne tik čia, bet ir užsienyje. Už tokią patirtį esu dėkinga spontaniškoms to vakaro mintims, kurios taip netikėtai sovė man į galvą, ir noriu palinkėti kuo daugiau tokių minčių visiems. Nebijokite jų, tokios mintys daro mūsų gyvenimą gražų, o kai kam net ir labai sėkmingą. □

Ieva Marija Mendeikaitė – Vilniaus Užupio gimnazijos abiturientė

Rugsėjo 8–9 d. LITEXPO rūmuose Vilniuje vyko didžiausias modernių technologijų ir verslumo renginys Baltijos regione #SWITCH! Vyks praktiniai užsiėmimai į skaitmeninį pasaulį siekiančiam žengti verslui. Veikė inovatyvių technologijų zona „Cool&crazy“, kurioje buvo galima iš arti susipažinti su technologinėmis naujovėmis.

Pirmą kartą Europoje buvo pristatyti dronai-padaavėjai, atgabenti į Lietuvą iš Singapūro. Taip pat Europos Komisijos atstovai pristatė naują strategiją, skirtą tobulinti Europos dirbančiųjų įgūdžiams įvairiose srityse, ypač e-įgūdžių srityje. Įdomiausiu renginio akcentu tapo planuojamas Guinness pasaulio rekordas gausiausia programavimo pamoka.

Profesionalams skirtoje renginio dalyje dalyvavo smulkieji ir vidutiniai verslininkai, norintys praktinių žinių, orientuotų į jų verslo vystymą skaitmeninėje erdvėje. Vyko mokymai, kuriuose ekspertai dalijosi patarimais apie reklamą internete, teisinius klausimus, logistikos naujoves, atsiskaitymų galimybes ir tendencijas.

Taip pat #SWITCH! atsižvelgė į kitų nedidelių Europos valstybių, sugebėjusių sėkmingai prisitaikyti prie naujausių ekonomikos tendencijų, patirtis. □

Margos ir intensyvios Europos paveldo dienos

Atkurtoji Trakų Vokės koplyčia

Žvėryno bažnyčia.

Astridos Petraitytės nuotraukos

Astrida Petraitytė

Žingeidieji kultūros aktyvistai jau žino, kad rugsėjy reikia laukti dar vieno lakstymo iš vieno renginio į kitą – Europos paveldo dieną (EPD), kasmet vis kita tema Kultūros paveldo departamento paskelbiamų (įsijungiant į bendraeuropinę tradiciją). EPD apima visa Lietuvą, renginius organizuoja ir savivaldybės, ir įvairios institucijos. Šiemėčių dienų (16 – 18 d.) tema – „Kultūros paveldas ir bendruomenės“, matyt, turėjo motyvuoti ir mažiausius, atkampiausius miestelius, bažnytkaimius, net kaimus išreikšti savo dėmesį protėvių kurtajam turtui (ko gero, istorijos pervertose gerokai apnykusiam), sužadinti asmeninį santykį su vietiniu paveldu – o tai juk ne tik gėrėjimas, bet ir atsakomybė, rūpestis, konkretus darbas.

Štai atsivertusi EPD lankstinuką buvau užplūsta sentimentalių prisiminimų... Čia pateikiami ir bendruomeninio aktyvumo laimėjimai: „Pavyzdžiui, du šimtmečius skaičiuojančias Rasų kapines Vilniuje išsaugojo į paminklo-sauginį judėjimą susibūrę žmonės, sovietmečiu neleisdę seniausią miesto kapinių paaukoti automagistralės tiesimui.“ Nors nebuvau aktyvioji kovotoja, bet pamenu, kad ir mes – dar prieš sąjūdinių epochoj susibūrę į klubą „Talka“ (daugiausia laiko skyrusį Žemutinės pilies archeologiniams kasinėjimams) – dalyvavome karštuose Rasoms iškilusios grėsmės svarstymuose bei protestuose...

Skambantys Sapiegų rūmai

Oficialusis EPD pradžios renginys įvyko dar išvakarėse – rugsėjo 15 d. Užsiregistravusieji (ne tik į šį renginį reikėjo spėti apie save pranešti organizatoriams) buvome pakviesti į koncertą „Skambantys Sapiegų rūmai“, suprantama – Sapiegų rūmuose, kurių vardas pastaruoju metu vis suaktualinamas, mat visuomenei dar restauruojamame baroko statinyje surengiamos pažintinės ekskursijos. O aš ir į didingą atokiau nuo centrinės Antakalnio magistralės dunksančių rūmų fasadą dėmesinga akimi pažvelgiau pirmąkart. Įžengus vidun, rūmai šiuo metu ne tik didingi, bet ir siek tiek (smagiai) pamėkliški – lentų laiptai, tuščios menių erdvės, mūro sienose išryškėjantys puošybos fragmentai, palubėse (aukštose, suprantama) praplasnojančios balandžiai... Kaip pažymėjo sveikinimo žodį tarusi Kultūros paveldo departamento direktorė Diana Varnaitė: šiuo metu užbaigtas pirmasis tvarkybos etapas. Ir dar galutinai neapsispręsta dėl būsimos rūmų paskirties, nors aišku – jie turi tarnauti

kultūrinėms reikmėms, būti atviri visuomenei.

Prieš barokinės muzikos pusvalandį dar buvome įvesti į istorinį kontekstą: istorikas prof. Rimvydas Petrauskas apžvelgė Sapiegų giminės, o architektas restauratorius Evaldas Purlys – pačių rūmų istoriją.

Pasak istoriko, Sapiegos – netipiški LDK didikai, kilę iš „užkampio“ (nuo Smolensko), kaip Rusijos gyventojai karjerą galėję daryti tik per valdovo kanceliariją, taigi ir tapę rusėniškų raštininkų dinastija. Ir šis kelias Sapiegoms buvęs visai sėkmingas – žymiausieji atstovai iškilę iki pakanclerių ir kanclerių, įėję istorijon ir valstybine, ir asmenine veikla. Štai kancleris Leonas Sapiega (1557–1633), galima sakyti, stovėjęs prie valstybinio archyvo kūrimo ištakų – mat jo iniciatyva perrašinėti LDK kanceliarijos dokumentai, kurių visuma sugulusi į Lietuvos Metriką...

O rūmus Antakalnyje statėsi didysis etmonas, Vilniaus vaivada, net turėjęs pretenzijų tapti karaliumi Kazimieras Jonas Sapiega (matyt, jau spėjęs išsiveržti iš „raštininkų“ luomo). Purlio išskirti šių rūmų istorijos periodai kiek netikėti – bent jau man, laukusiai priminimo apie jų suniokojimą sovietmečiu (čia būta ligoninės). Taigi pagrindinių etapų būta trijų: 1) 1689–1692 m. – rūmų statyba (nors Sapiegoms nusipirkus sklypą, namas jame jau stovėjęs,

šis iš dalies įkomponuotas į naująją statinį); rūmai vertinti kaip gražiausi Vilniuje (o pranešėjo nuomone – ir visoje LDK), jie pasižymėję ypatinga vidaus puošyba: lipdiniais, lubų tapyba ir kt., mat darbavęsi pasaulinio lygio ir garso meistrai; šalia suformuotas išpūdingas parkas; 2) 1843–1848 m. – rūmų suniokojimas: būtent tuomet čia įsteigta karo ligoninė, tad ir pertvaros radosi, ir lipdiniai (neatstatomai) sunaikinti (pranešimėliams nebuvo skirta daug laiko, tad ši rūmų paskirties kaita liko neaiški – vėliau pasitiksinau: caro valdžia juos nupirko); 3) na, ir peršokant sovietmetį (matyt, tęsusį carinės Rusijos tradicijas, 2012–2013 m. – rūmų restauravimas (1993 m. pradėjus jų tyrimus).

Šių rūmų didybę, būtojo gyvenimo atmosferą galėjome – pasitelkdami vaizduotę – pajusti, kai jau buvome apgaubti įstabiosios barokinės muzikos. Regis, neseniai susibūręs jaunos trijulės – dainininkė Rūta Vosyliūtė ir instrumentalistai Ieva Baublytė (išilginės fleitos, senovinė arfa), Vilimas Norkūnas (klavesinas) – ansamblis *Chiaroscuro* pakvietė pajusti anų laikų dvasią „skambant įvairiems baroko muzikos žanrams: sakraliniams motetams, instrumentinėms sonatoms, operos arijoms“ (iš progra-

Nukelta į 5 psl.

Prie Sirokomlės muziejus su Vida Girininkiene

Atkelta iš 4 psl.

mėlės). Taigi girdėjome ir Claudio Monteverdi, ir Girolamo Frescobaldi, ir keletą kitų, gal ir mažiau žinomų kompozitorių kūrinių, manau, atliktų meistriškai.

Norintieji susipažinti su rūmais – nelaukiant jų restauravimo užbaigos – kviečiami registruotis ekskursijoms.

Ne generolienų Žvėrynas

Kitądien teko gerokai nusileist iš didikų luomo, jų rūmų prabangos aukštumų – pasirinkau vaikštynes Žvėryne. O pažinčiai su šiuo romantiškai jaukiu, „privačiu“ Vilniaus kvartalu pasivaikščiojimo vadovė Danutė pasiūlė kuklų jo pakraštį – perėjome, vis stabteldami, išklausydami (dažnųsyk: kokio namo čia *kadais* stovėta, kokių žmonių gyventa) Sėlių gatvę. Vadovė iškart perspėjo: tai bus pažintis ne su „tradiciniu“ vilų rajonu, po kurį Žvėryne mėgstama pasivaikščioti – šiame jo pakrašty prieš amžių kitą sklypai buvę pigesni, smulkesni, kūrėsi amatininkai, žemesnio rango valdininkai (o „brangiojoje“ dalyje vilas statėsi „turtingos generolų našlės“). Tiesą sakant, man širdį labiau spaudė ne vienas kitas užsilikęs vargas medinukas (vis yra vilties – bus prikeltas naujam, jau „civilizuotam“ gyvenimui), bet – išsikėtoję, dominuot ėmę maštabiški daugiabučių mūrai... Žinia, utopiška tikėtis Žvėryną užkonservuot kaip jaukių nedidukų „vilų“ kvartalą.

O didžiausias šių vaikštynių atradimas man (Žvėrynan ne taip dažnai užsukančiai) buvo bažnyčia! Na taip, cerkvė (pasirodo, turinti įstabų vardą – Dievo Motinos ženkle iš Dangaus) įsirežus akin ir atmintin – ji pasitinka, vos iš Gedimino prospekto perėjus Žvėryno tiltą. O štai pro Švč. Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo bažnyčią manęs jokie reikalai niekad nepravedė, ir pati nebuvau sumanius jos paieškoti (štai kaip praverčia tokie pažintiniai „vajai“). Vos šimtmečio bažnyčia maštabiška – nors užmanymas neįgyvendintas iki galo: Pirmasis pasaulinis karas pertraukė statybas, apkarpe biudžetą, tad statinys liko be aukštųjų, plane nubraižytųjų bokštų. Kažin ar architektūros šedevras, bet vidaus puošyba – medžio raižiniai (ypač klausyklių) traukia akį; nors, pasak vadovės, darbavosi jokių specialių mokslų nebaigę meistrai.

Žinoma, „bendruomenių“ tema nebuvo pamiršta. Mūsų vadovė vis dalijosi iš archyvų ištrauktomis žiniomis: štai čia gyvenusi pribuvėja, kurią visas Žvėrynas turėjęs gerai pažinoti, čia vežikas laikęs arklidė...

Baltarusiškai lenkiškoji mūsų paveldo gija: Władysław Syrokomla/ Ludwik Kondratowicz

Kai kurie EPD renginiai daugiasluoksniai: temos persipina, organizatoriai „dvigubinasi“... Tokia buvo ir mano šeštadieninė išvyka į Bareikiškes, į Vladislavo Sirokomlės sodybą-muziejų. Organizavo ją Vilniaus istorinių kapinių draugija „Rasos“ konkrečiau – jos vadovė Vida Girininkienė. Ir tema išties buvo dviguba: ne tik pažintis su šio dabartinėje Baltarusijoje 1823 m. – taigi visai būtajai LDK esant carinės Rusijos „globoje“ – gimusio lenkiškai kūrėjo poeto pėdsakais, atminimo ženklais Vilnios kaime, bet ir virtualus pasivaikščiojimas po Rasų kapines...

Grandelės, jungiančios šiuos du „blokus“, esama – Liudvikas Kondratovičius, tapęs poetu Vladislavu Sirokomle, palaidotas Rasose, vadinamajame Menininkų kalnelyje.

Taigi nuvykę autobusėliu (keista, būta ir laisvų vietų) apie 20 km už Vilniaus patekome į nedidelį XIX a. dvarelį, dabar sutvarkytą ir europiniams fondams prisidėjus; čia Sirokomlė su šeima buvo įsikūręs 1853–1861 m. Gyvenamojo namo trijuose kambariuose įrengta memorialinė ekspozicija, kita dalis skirta kultūros renginiams. Pirmiausiai ir susėdome salytėje, kur – po muziejaus direktorės Helenos Bakulo sveikinimo žodžio – mūsų išvykos vadovė surengė „ekskursiją“ po Rasų kalnelius: ekrane regėjome ir istorines, ir dabartines antkapių ar bendresnės panoramos nuotraukas...

Ne vieną dešimtmetį Vilniaus kapines, pirmiausiai – Rasas, tyrinėjanti ir populiarinanti istorikė priminė, kad daugelis autorių, šias kapines lankiusių prieš dešimtmečius ar šimtmetį, jas įvertino kaip parką, išpūdingą savo kalvotu reljefu, deja, dabar įsisukta kirsti senuosius, gal ir pavojingus, medžius, bet persistengiant... Stabtelėjusi prie Si-

Tiškevičių kavinė „Rivjera“

rokomlės, pranešėja priminė, kad jis garsėjo ne tik poezija (vienas reikšmingiausių kūrinių – poema „Margiris“), bet ir kelionių aprašymais. O anticarine laikysena pasižymėjusio poeto laidotuvės 1862 m. – taigi 63-ųjų sukilimo išvakarėse – tapusios tikra politine manifestacija, į jas suplūdo tūkstančiai žmonių, kalbos sakytos lenkiškai, baltarusiškai, lietuviškai...

Gan detalai – net teatralizuotai (*bajoriškai* apsitaisę) – savąjį dainių pristatė šeimininkai, muziejaus darbuotojai gerb. Juzefas (papasakojęs poeto biografiją, aptaręs asmenybę ir kūrybą) ir gerb. Ana (paskaičiusi eilėraščių originalo – lenkų – kalba). Buvo paminėti ir dramatiškieji, ir pikantiškieji biografijos momentai (debiutuoti J. I. Kraševskio Vilniuje leistame žurnale „Athenaeum“ Sirokomlę paskatinusi žmona Paulina, bet šiuo, Bareikiškių, laikotarpiu jo jausmai buvo skirti bičiulio A. H. Kirkoro žmonai aktoarei Halinai Majevskai; nuo tremties į Rusijos gilumą – dėl anticarinių improvizacijų linksmuose postoviuose pakeliui į Varšuvą – išgelbėjo gydytojas, paliudijęs greitą baigtį žadančią džiuvą, paskutiniuosius metus praleidęs bičiulių namuose Vilniuje).

Po to apžiūrėjome ekspoziciją – skoningą, neperkrautą, informatyvią. Pasitelkus kai kuriuos to meto baldus, išsaugotus autentiškus, poetui priklauiusius daiktus (rašalinę, peiliuką vokams atidaryti ir pan.), o dar – technologines galimybes (galima išklausti poezijos įrašų), lankytojai ištis provokuojami įsijausti į laikmetį, pažinti ir Sirokomlę, ir jo aplinkos žmones. O, matyt, buvusio sodo (ir dabar išlikęs vienas kitas vaismedis, bet dominuoja žolynų erdvė) nuošalėje gali prisėst prie poeto kūrybai tarnavusio stalo – galingų gėrų, galiausiai – parymoti prie 1897 m. Sirokomlės gerbėjų pastatyto paminklo: keturkampio granito „stalelio“ su viršuje išraižyta lyra...

Išnyrantys – grimztantys? – Tiškevičių turtai

Manoji EPD užbaiga vėl sugrąžino prie didikų ir jų turtų – sekmadienį pilnas autobusas vyko į Lentvarį ir Trakų Vokę, kur tos pačios šeimos Tiškevičių atšakos buvo įsirengę prašmatnius rūmus.

Būtoji – ir šiandien akivaizdi – dvaro didybė Lentvaryje net kvapą gnaužė. Puiki mūsų gidė po lentvariškių Tiškevičių istoriją Aistė Bimbirytė-Mackevičienė vis akcentavo: dvaras – tai ne tik reprezentacinis gyvenamasis rūmas, bet ir ūkiniai bei kitos paskirties pastatai. Jos pasakojimas – vedant nuo rūmų (užkaltų, naujo savininko neseniai įsigytų) prie nežinomos paskirties bokšto, tada – prie buvusių arklidžių ar karvidžių, patarnautojų būsto, galiausiai – kavinės ištis žadino vaizduotę (žinia, ir informacijos gavome tirštai). Rūmus, bent jau XVII am-

Lentvario rūmai

žių menančius, valdė ir Sapiegos, ir kiti didikai, bet dabar jie žinomi Tiškevičių vardu – šiai giminei priklausė paskutinį savo šlovingo gyvavimo šimtmetį (iki Antrojo pasaulinio karo). Įsigijo juos grafas Juozapas Tiškevičius, sugebėjęs net Lentvario ežerą (iš užtvenkto upelio) sukurti.

Dabartinius neogotikinius rūmus supęs žymiojo landšaftininko Eduardo André projektuotas parkas (regis, entuziastai siekia atgaivinti jo didybę). Mūsų dėmesį gal net labiau patraukė Grafo Juozapo sūnaus Vladislavo, dvarą paveldėjusio 1891 m., veikla ir užmojai. Visokių įdomybių išgirdome: ir apie mielai čia besilankiusius, net ilgėliau užsilikdavusius svečius iš įvairių šalių, apie grafo Vladislavo porą metų studijuotą stomatologiją, po to ir praktiškai įgytas žinias pritaikant – taisant dantis namiškiams ir tarnautojams, apie XX a. pradžioje pastatytą kavinę „Rivjera“, gausiai lankytą ir Vilniaus miestiečių, apie žmonos Marijos Kristinos (Liubomirskos) aistrą žirgams, jojikės talentą...

Į Trakų Vokės rūmus, XIX a. pabaigoje statytus (ar perstatytus iš ankstesnio statinio), jau galėjome įžengti – paklaidžiojome po tuščias sales, užsukome į oranžeriją, užvertę galvas grožėjomės senosiomis lubomis, deja, ne viena autentiškumo išpūdį kėlusią gražmeną – štai krosnys, didžiulė vaza – pasirodė besą butaforija, amerikiečių kinininkų palikta po „Karo ir taikos“ filmavimo. Rūmai – nutraukus nuomos sutartį su neefektyviai (mandagiai sakant) šeimininkavusia Bajorų sąjunga – priklauso Vilniaus savivaldybei, kol kas nuomojami pavieniams renginiams. Esmingam restauravimui būtų reikalingi milijonų milijonai...

Bet patyrėme ir akivaizdų liudijimą, kad valia bei sutelktas darbas prikelia būtają didybę (bent jos materialų pavidalą): Trakų Vokės (Tiškevičių) koplyčia, esanti nerimasties persmelktų rūmų pašonėje, tviska džiugesiu. Šis sakralus pastatas, sovietmečiu tarnavęs trąšų sandėliu, restauruotas, pirminį pavidalą atgavęs (nors daugelis dirbinių – autentiškųjų kopijos) vietos bendruomenės pastangomis – apie tai mums detalai papasakojo šių darbų entuziastė Jadvyga Chludok. Ir Tiškevičių giminės garbė paliudyta: štai koplyčios grindis puošia (išlikęs po sandėliui paklotomis lentomis) jų herbas *leliva*, štai prie laukujos sienos rūpestingai prižiūrėtas paskutinio *šeimininko* Jono Tiškevičiaus kapas, štai ir jo žmonos Onos Radvilaitės-Tiškevičienės, nors mirusios tolimame Braitone, atminimas įamžintas memorialine lenta...

Tiesą sakant, ir galva nuo tų grafų Tiškevičių apsisuko, iš atminties jau nepasakyčiau, kuris kurio paveldėtojas, bet nori nenori šmėkliojasi eferiškas buvusios, ne tik Tiškevičių vardų paženklintos, galybės rūmas... □

DVI NOVELĖS

Bitė Vilimaite

Pirmųjų seansų lankytojai

Pustuštėje kino salėje sėdėjo išsi-barstę kas kur pirmojo seanso lankytojai. Kinas išikūręs pastate, kuris yra architektūros paminklas. Didingos lubos, išmargintos lipdytinėm gėlėm, slėgė žmones. Jau teisi menkas, nevertas sėdėti tokiam ne tik praktinę vertę turinčiame rūme. Sėdėjo kelios poros, vienišos moterys, dvi trys jaunų pensininkės, kažkokie keliauninkai, atvykę rytiniais traukiniais, keli ligoniai, išsiprašę arba pabėgę į miestą, ne visai tinkamai apsi-rengę, keli bedarbiai, valkatos. Jau nuolis sutraukta ranka, gražiu mėlynu kostiumu, garbiniuotas, linksmas, kalbėjosi pats su savimi. Niekas į jį nekreipė dėmesio. Kas atginė čia tuos nelaiminguosius? Kažkoks tų žmonių bruožas buvo bendras, kažkas juos vienijo – sėdėjo tylūs, nugrimzdę savo mintyse. Niekas filmo nelaukė. Tiesiog reikėjo prastumti dvi valandas šilumoj, paskui atidarys parduotuves, prie telefonų įstaigose susės draugai ir pažįstami, bus galima jiems paskambinti, išsipasakoti bėdas, šauktis pagalbos. Ir aš buvau tarp šių žmonių, bet stengiausi nesusiliesti su jais, tartum saugčiausi susitepti drabužį. Vestibiulyje atidžiai apžiūrėjau fotografijos parodą. Tai buvo kažkokio turistų klubo fotodienoraštis. Užfiksuota turistinio žygio buitis, pavojai, humoristinės situacijos. Moterų veidai nuotraukose buvo ne gražūs, išvargę. Vyrai atrodė tikri fanatikai. Viena moteris keliavo su trejų metų vaiku. Jo galvutė kyšojo iš kuprinės ant jos pečių kaip pakely nulaužtas saulėgražos žiedas. Aš pagalvojau apie savo sūnų. Jam nieko negali atsitikti, nieko blogo, jis geros rankose. Prieš valandą aš jį apvilkau kailinukais ir nuvedžiau pas senelę. Jis gyvena ištaigingai, keliauja mašina, aš niekada nesodinčiau savo vaiko į kuprinę, kad keliaučiau paskui kieno nors nugara.

Žiūrovų salėje atsisėdau priekinėse eilėse. Rodė „Oblomovą“. Mes žiūrėjome jį, tramdydami savo jausmus. Mane visada stulbina žemės erdvė, aš galiu pravirkti, žiūrėdama į lygumas, spaudė širdį ir dabar. Užsidedę šviesos. Kelios moterys šluostėsi užverktas akis, visi nenorom, neskubėdami ejo lauk. Matėme, kaip renkasi antrojo seanso lankytojai. Tai jau buvo visai kiti žmonės – linksmi ir nerūpestingi studentai, iš darbo išbėgusios kontorų darbuotojos, daug pagyvenusių solidžių žmonių, klasikos mėgėjų. Įsiliejau į gatvės srautą. Minia nešė mane centre gatve. Buvau apimusi. Nelaimė, įvykusi namuose, mano sąmonėje truputį nublanko. Jau žinojau, kad yra ir nelaimingesnių už mane. Prisiminiau vieną pažįstamą, kuri augino du nesantuokinius vaikus ir dabar laukėsi trečio. Ji mylėjo savo vaikus, ji sakė, kad netveria iš nekantrumo, kokias akis atmerks gimęs naujas vaikas. Tačiau aš žinojau, kokia ji nelaiminga, kaip jai nesiseka ir kad jau šeši metai ji negali įsitaisyti žieminio palto. O tie vaikai – iš nevilties viltis. Paskambinau jai, pakviečiau kavos. Ji atbėgo iš

savo įstaigėlės į kulinariją, dar nelabai stora, išsėgusi naujus auskarėlius, su japoniška skarele ant kaklo. Tuoj pajutau, kad neturiu apie ką su ja kalbėti. Truputį pasipasakojau apie save, ji išsiblaškiusi žiūrėjo, paskui tarė keletą banalių žodžių. Mėginau nupasakoti pirmojo seanso lankytojus. Ji nesusprato. Ji gyveno savo gyvenimą – pirmuosius seansus nevaikščioja, nes rytais skuba vesti į darželį vaikus. Šį kartą ji nekalbėjo apie tai, kokias akis atmerks jos vaikas...

Ėjau namo. Sankryžoje buvo spūstis. Mašinos išsirikiavo ilga eile, negalėdamos važiuoti. Avarija. Kas ten? Aš matau ant neštuvų guldoma žmogų, kurį gerai pažįstu, kuris man artimas, savas. Jis – mano draugas iš pirmojo seanso. Tas, kuris buvo mėlynu kostiumu, garbanotas ir kalbėjo pats su savimi. Žmonės skirstosi, ir aš einu šalin, aš niekada nesakau „avarija“, jeigu žūsta žmogus, sakau – katastrofa. Atsiduriu aikštėje, ji apledėjusi, šalta ir be galo didelė. Ar pajėgsiu pereiti per tą plyną dykumą gyva ir nesužeista? Tokį išmėginimą man siūncia gyvenimas, ir aš turiu viltį.

Mirtis Žaliakalnyje

Pirmaisiais pokario metais tame fabrikų mieste prie funikulieriaus buvo įrengtas priešgaisrinis stendas. Žmonės, laukiantys traukinėlio, galėjo peržiūrėti baisias sugusių namų fotografijas su lakoniškais užrašais: „Štai kas liko iš namo (tokioje ir tokioje gatvėje), kai vaikams pateko į rankas degtukai.“ Po viena fotografija, vaizduojančia tik juodus pamatus, buvo parašyta: „Pilietė K. Pamatė sofoje blakę. Ji apipylė ją benzinu ir padegė.“ Aš, vaikas, baisėdamasi apžiūrinėdavau kovos su blake padarinius. Ir mūsų namuose buvo kovojama su tais padarais. Po nakties mano kojos būdavo išmargintos raudonomis dėmelėmis.

Mūsų butas, prisikimšęs žmonių lyg spiesti pasiruošęs avilys, nuo ankstauro ryto išsviesdavo mane į kiemą. Aš pirmoji sveikindavau su sargiene Lipeikienė, kuri skubėdavo apsišluoti, kad suspėtų į bažnyčią. Ji mėgdavo pasišnekučiuoti su manimi – ištraukdavo visas žinias apie mano giminę. Bakstelėjusi šluotkočiu į mano kojas, klatingai klausdavo: „o čia gi kas?“ – „mane išberia nuo kiaušinių. Visai negaliu jų valgyti“, – atsakydavau, nors kiaušinių tais laikais niekas nematydavo. Dėl mano rytmetinių pokalbių su sargiene mūsų bute sumažėjo neprisiregistravusių asmenų skaičius. Kai kas išidrašinęs grįžo atgal į kaimą. Kartais, griežtai prigrasinta tylėti, aš pasipūtusi sėdėdavau ant suoliuko po balkonu ir su Lipeikienė nesišnekėdavau. Bet ji visada rasdavo man gerą žodį ir sukinėdavosi aplinkui, brūžuodama šluota, miela ir jauki, turbūt mane mėgdavo. Vėl užsimegzdavo šneka. Mudvi buvome lyg kokios rytmečio draugės, kol pabusdavo visas nedidelis, 1929 metais statytas keturių butų namas. Išėdavo mano brolis ganyti milijonieriaus Vailokaicio brolio karvės. Ganė ją čia pat, po Žaliakalnio dykvietais. Vailokaitis jam mokėjo padieniui, užtat brolis tais tuščiais laikais turėdavo savo pinigų. Tačiau greit jam at-

Kino teatras „Kapitol“ Kaune

sirado konkurentas, augesnis ir stipresnis vaikas. Brolis liko be darbo ir nusiminęs sėdėdavo šalia manęs ant suoloelio.

Tokios tykios ilgos vasaros dienos Žaliakalnyje... Labai ramiu oru galėjai girdėti, kaip zoologijos sode riaumoja liūtai.

Vieną kartą Lipeikienė praleido rytinį šlavimą. Nepasirodė ji ir vakare. Mirtis atėjo į Žaliakalnį, – Lipeikienė rado savo kambarėlyje nebegyvą ir išvežė. Ji buvo vieniša. Namo gyventojai sudarė „komisiją“ apieškoti jos butui. Atsirado savanorių pasirausti po jos spintą – ieškant įkapių – ir po dokumentus – ieškant giminaičių adresų. Duryrs buvo atviros, vidun galėjo įeiti ir ne komisijos nariai, – taip aš įėjau Lipeikienės butelin ir tapau žmonių begėdiškumo liudininke. Visi staiga prisiminė, kad Lipeikienė – buvusi šio namo savininkė, ir ėmė ieškoti pinigų. Ieškojo visur, išvertė net malakas priemenė. Uoliausiai rausėsi vienas plikas kresnas vyriškis, buvęs policininkas. Jis buvo netgi ne iš mūsų namo. Ir visas Lipeikienės turtelis išsivertė lauk kaip vilnos iš perplėšto maišo... „o aš žinau, žinau!“ – tyliai triumfavau. Pamačiau brolių išblyksusių veidų ir puoliau prie jo. „Jos darbinio vatinio apykaklėje išiuotas raktelis!“ mažame kambarėlyje darėsi

ankšta. Žmonės lipo per išmėtytus drabužius. „Ko čia reikia tiems vaikams?“ – „o mes žinom! Žinom! Raktelis išiuotas vatinio apykaklėje!“ Buvęs policininkas išsisiurbė į mane akimis. Griebė vatinuką. Jis kabojo pačioje matomiausioje vietoje. Įgudę pirštai išplėšė raktelį su visa mėsa. Raktelis tas toks mažas, turbūt tinkantis kokios nors mažos dėžutės spynai... „Kur tie vaikai? Duokit šen vaikus!“ mane pastatė kambario viduryje ant kėdės. „Na, sakyk! – šnypštė iš visų pusių. – Sakyk, ką žinai!“ Aš tylėjau. Tą raktelį vieną rytą Lipeikienė man parodė: „Jeigu kas nors atsitiktų, žinok, jeigu kas nors atsitiktų...“

Staiga tam nusiaubtam bute pašėlo suktis sienos, nukrito ir sudužo Lipeikienės dukterų portretai iš Paryžiaus...

Atsipeikėjau savo lovoje. Prie manęs sėdėjo mama. Ji buvo apsiverkusė. „Ar surado ką nors?“ – „Niekas nerado... Ir tu ten ėjai! – pasakė mama priekaištingai. – Nerado... Dabar miegok ir viską, ką matei, užmiršk.“ Mama uždėjo man ant kaktos ranką, kažką sušnabždėjo, ir aš užmigau. O kitą rytą nubudau sveika, išbėgau į kiemą ir pamačiau, kad Lipeikienės kambarys užplombuotas, – ant siūlelio kabo toks metalo gabalėlis tarsi maža kulka. □

Namas Žemuogių g., Žaliakalnyje.

A. Raškevičiūtės nuotr.

KNYGNEŠYS IŠ TORONTO (3)

ištraukos iš rašomos biografinės knygos

Leonas Peleckis-Kaktavičius

Tėsinys.

Pradžia 2016 m. rugsėjo 17 d. „Kultūroje“

Knygnešystės misija

Tarp iš Kanados į Šiaulius atke-
liavusių G. Procutos įvairių doku-
mentų ir jų kopijų – Vilniaus univer-
siteto bibliotekos informacija, o to
popieriaus lakšto kitoje pusėje – pro-
fesorius ranka padaryti keli įrašai
sau. Tarp svetimam lyg ir visai ne-
reikšmingų dalykų – viena eilutė, su-
teikianti dar nežinomos informacijos:
„Knygas visai atsitiktinai pradėjau
platinti pokario metais Miunchene,
būdamas dvylikos metų. Paskui, po de-
šimties metų pertraukos, – Aucklande,
tolimojoje Naujojoje Zelandijoje”.

Kas paskatino dvylikametį tokiam
kilniam tikslui, ir kaip jis buvo vyk-
domas, profesorius dar paklausu. Ta-
čiau ir neišgirdus atsakymo, akivaiz-
du, kad knyga šiam visapusiškai gra-
žiam žmogui nuo vaikystės buvo tuo,
kas svarbiausia žmogaus gyvenime.

○ ○ ○

– Norėčiau, kad mano siela gy-
ventų Vilniaus universiteto bibliote-
kos saugyklose, – lankydamasis Lie-
tuvoje, yra išsitaręs G. Procuta.

Tas noras ir pamatuotas, ir už-
tarnautas. Daug ženklų, tai patvirti-
nančių.

Tačiau turbūt ir pats knygnešys
nesitikėjo, kad po kelių dešimtme-
čių, pirmą sykį aplankęs savo protėvių
tėvynę, jo anūkas Julius užrašys to-
kius žodžius: „Vilniaus universiteto
bibliotekoje aš pagaliau atradau savo
lietuvišką tapatybę. Visada ją turėjau,
ji buvo čia, bibliotekos lentynose lau-
kė, kol ją atrasiu G. Procutos kolekci-
jos puslapių jūroje”.

2005 m. gruodžio 2 d. VU vykusio
seminaro „Vaclovo Biržiškos skaity-
mai” metu universiteto bibliotekos
darbuotojų – Rankraščių skyriaus ve-
dėjos Nijolės Šulgienės ir Informaci-
jos paslaugų centro vedėjos Elonos
Varnauskienės darytas pranešimas
buvo skirtas G. Procutai. Tuomet pa-
žymėta, jog nuo senų laikų kolekcijos,
kaip ypatingas bibliotekos fondo rei-
škinys, turi gilią istorinę, kultūrinę
ištaką ir specifinę sklaidą. Bibliote-
kos pagrindą sudarė Žygimanto Au-
gusto ir Georgijaus Albinijaus kolek-
cijos, savo knygų rinkinius yra per-
davę Mykolas Kazimieras Pacas, Leo-
nas Sapiega, Joachimasis Lelevelis,
Juozapas Kovalevskis ir kitos asme-
nybės. Toji keturis šimtmečius besi-
tęsianti tradicija gyva ir dabar. Bib-
liotekoje – per aštuoniasdešimt var-
dinių kolekcijų, kurios nuo 1970 metų
sudaromos iš dovanotų knygų. Ir kaip
viena pirmųjų vertingų unikalių ko-
lekcijų pažymėta toji, kuri čia atsira-
do G. Procutos dėka.

Ši kolekcija, anot jos dabartinių
šeimininkų, formuojama kryptingai,
su aiškia siuntėjo intencija ir dėmesiu,
beveik visa matoma ir virtualioje erd-
vėje, knygos įtrauktos į elektroninį ka-
talogą. O prieš tai įsitikinta, kad jų rei-
kia skaitytojams.

Jau plačiai žinoma informacija

Vilniaus universiteto biblioteka 2013 metų lapkričio 11 dieną 15 valandą
maloniai kviečia į renginį, skirtą Ginučio Procutos garbingai 80 metų
sukakčiai paminėti.

Renginys vyks J. Lelevelio salėje (III a., Universiteto g. 3).

Ginutis Martynas Procuta ir Lietuva

Kanados lietuvis Ginutis Procuta (g. 1933 m. lapkričio 11 d.) Vilniaus
universitetui padovanojo per 5000 vertingų XIX–XX a. leidinių anglų,
lietuvių, prancūzų ir kitomis kalbomis. Tai humanitarinių mokslų srities,
istorinės, politinės knygos, meno albumai, grožinė literatūra. VU bibliotekai
ir kitoms Lietuvos bibliotekoms jis dovanojo per 10 tūkstančių leidinių.

G. M. Procutos kolekcijos knygas ir šiai sukakčiai skirtą parodą
„Ginutis Martynas Procuta ir Lietuva“ kviečiame apžiūrėti J. Lelevelio
salėje ir Direkcijos koridoriuje iki lapkričio 25 d.

VUB plakatas, skirtas Ginučio Martyno Procutos 80-mečiui paminėti

apie Vilniaus universiteto rektorius
J. Kubiliaus ir Čikagos universiteto as-
piranto pažintį ir kad ji baigėsi nepa-
prasta dovana VU bibliotekai. Kaip tos
G. Procutos rūpesčiu surinktos knygos
pasiekė Lietuvą, prof. J. Kubilius pa-
pasakojo jau šiais laikais, vėl atgavus
Nepriklausomybę: „Apie pusę tonos
knygų iš JAV turėjome patys parsive-
žti. Tai nebuvo paprasta. Tam reikėjo
užsienio valiutos, kurios universitetas
neturėjo ir negalėjo iš niekur gauti.
Tada kilo idėja išsirūpinti atitinkamų
įstaigų leidimą gabenti knygas lėktu-
vu, mokant paprastais rubliais. Mask-
voje Lietuvos Ministrų tarybos įga-
liotiniu prie TSRS Ministrų tarybos
dirbo supratingas lietuvis S. Jaruševi-
čius. Specialiai nuvykau į Maskvą ir su
juo aptariau šį reikalą. Su atstovybės
raštu nuvykome į „Aerofloto” minis-
teriją, pas ministro pavaduotoją. Iš-
klausęs mūsų argumentus, jis davė
prašomą leidimą. Knygos buvo atga-
bentos”.

Apsigyvenęs Kanadoje, jaunas
profesorius ne tik dėstė universitete,
bet ir 1986 metais įsteigė antikvarinį
knygyną, visai šalia Toronto univer-
siteto pagrindinio pastato, Baldwin
gatvėje. „Iš lietuviškos knygos parda-
vimo tikrai nepraturtėsi”, – sakė bi-
čiuliai. Tačiau tie patys ir pridėdavo:
„Bet tas, kuris parduoda lietuvišką
knygą, yra karys”.

Iš tikrųjų tame knygyne buvo įvai-
rios srities knygos, iš viso apie aštuonis

tūkstančius, dauguma – anglų kalba,
tačiau lietuvių literatūros skyrius tai-
pogi solidus, čia galėjai gauti viską, ką
tuo metu išleisdavo išeivijoje.

Nors leidyklos ir knygynai, su ku-
riais G. Procuta sudarydavo sutartis,
suteikdavo kai kurių nuolaidų, lietu-
viško knygyno veikla truko tik ketve-
rius metus. Taip sutapo, kad, Lietuvai
paskelbus apie nepriklausomybės at-
kūrimą, prisiėjo jį uždaryti.

G. Procutai šalia tiesioginės veik-
los visada ne mažiau svarbu buvo
siųsti knygas į Lietuvą. Todėl pastoviai
ieškojo rėmėjų. Didelę gyvenimo dalį
užėmė leidinių paieška, pakavimas,
svėrimas, nuvežimas jų į paštą ar be-
siruošiančiam į kelionę Lietuvon, iš-
siuntimas. Neretai siuntos turėdavo pa-
laukti, nes pritrūkdavo lėšų. Tuomet
tekdavo paramos ieškoti tarp Toronto
lietuvių.

O knygos buvo siunčiamos ne bet
kokios, bet pačios aktualiausios. Anot
Vilniaus universiteto bibliotekos dar-
buotojų, iš G. Procutos padarytų įrašų
knygose nesudėtinga nustatyti ir paties
siuntėjo biografijos faktus, pilietinę po-
ziciją, pasaulėžiūros nuostatas, inte-
resus, estetinį skonį.

Pačia tikriausia patarėja Geniui
buvo žmona Dalia, ilgametė Toronto
universiteto knygyno knygų supirkė-
ja, jos informacija apie išleidžiamas
knygas buvo neįkainojama.

Lietuvai tapus nepriklausoma, kei-
tėsi ir knygų atranka. Nors ir toliau G.

Procuta stengėsi siųsti tėvynėn tik kuo
originalesnius, reikalingesnius vei-
kalus, ypač didelį dėmesį skyrė dvie-
jų kategorijų istorinėms knygoms.
Pirmoji jų – apie tai, kad neatitinka
realybės kai kurių žydų teiginiai, jog
Lietuvoje buvo labai mažai tų, kurie
gelbėjo jų brolius ir seseris. Tarp pa-
našių knygų – G. Procutos dėka Lie-
tuvą pasiekusi Normano Daviso kny-
ga „Europe: a History” (1997), panei-
gianti lietuviškų SS dalinių egzista-
vimą. Profesoriumi labai svarbu paro-
dyti ir kad Lietuva savo mažumų
klausimu visada buvo moralesnė, ge-
resnė nei, pavyzdžiui, JAV ar Izraelis.
Todėl G. Procuta surado ir išsiuntė tė-
vynėn tokią knygą, kaip Bryano Mar-
ko Riggo „Hitlerio kariai žydai” (Hit-
ler’s Jewish Soldiers) (2002), kurioje
užfiksuota, jog hitlerinėje Vokietijos
armijoje tarnavo 150 000 žydų kilmės
karių, nemažai jų turėjo net aukš-
čiausius – generolų, admiralų – kari-
nius laipsnius, šimtai žydų apdovano-
ti Riterio bei geležiniais kryžiais. Neat-
sitiktinai parūpino Lietuvos skaity-
tojui ir Tony Judto knygą „Žvelgti iš
naujo: Pamąstymai apie pamirštą XX
amžių” (Reappraisals Reflection on the
Forgotten 20th Century) (2008), nes
joje labai akivaizdžiai lyginama, kaip
mūsų tėvynėje traktuota žydų mažu-
ma ir kaip neteisingai Izraelio vals-
tybė elgiasi su savo piliečiais arabais
ir palestiniečiais Gazoje ir okupuota-
me Vakarų krante.

Ir didelė dalis asmeninės biblio-
tekos knygų atsidūrė VU bibliotekoje
bei kitose Lietuvos bibliotekose. Ta-
čiau namuose dar liko jų apie porą
tūkstančių. Trys ketvirčiai jų – Ge-
nias: istorijos, politologijos, sociolo-
gijos, meno istorijos knygos, žymių
žmonių biografijos, meno albumai.
O maždaug ketvirtadalis – žmonos
lektūra: anglų grožinė literatūra, fo-
toalbumai, kinematografijos specia-
listų leidiniai, kulinarijos knygos.

Procutų šeima – ne milijonieriai,
todėl knygnešystės misija vertė (ir
verčia) suktis tikra to žodžio prasme,
neretai nuskriaudžiant ir save, ir ar-
timuosius. Be to, knygų ir rėmėjų pa-
ieška užima nemažai laiko. Asmeni-
niame G. Procutos archyve yra „San-
taros-Šviesos” federacijos valdybos
narės, ilgametės žurnalo „Metmenys”
administratorės Marijos Paškevičienės
laiškas, kuriame kolegos Geniaus
ji klausia: „Jei ne paslaptis, kaip su-
gebi tiek knygų visur pasiųsti? Ar esi
suradęs koki šaltinį, veltui duodantį?
Gal gali pasidalinti?”

Nėra tokio šaltinio. Užtat yra ypa-
tingi sugebėjimai surasti bendra-
minčių, yra nepaprastas entuziazmas.
Kai pradedamos vardinti biblio-
tekos ir muziejai, kuriuos yra parėmęs
(ar ir teberemia), net nesitiki, kad
taip gali būti. Svarbiausia, kad eina
kalba ne apie atsitiktinius leidinius, be
to, ne vienetus, o tūkstančius eg-
zempliorių. Taigi – Procutos šeimos at-
siųstomis knygomis yra papildyta ne
tik Vilniaus universiteto biblioteka,
bet ir apie porą dešimčių akademinių
ir viešųjų bibliotekų – Kauno, Klai-
pėdos, Šiaulių universitetų bibliote-
kos, Lietuvių literatūros ir tautosakos
institutas, Pedagoginių mokslų tyrimo
institutas, Knygų rūmai, Generolo
Jono Žemaičio Lietuvos karo akade-
mijos biblioteka, Šiaulių apskrities Po-
vilo Višinskio, Plungės, Tauragės,
Utenos viešosios bibliotekos, Vilniaus
M. K. Čiurlionio menų ir Utenos „Sau-
lės” gimnazijos, jau minėtas Plungės
Žemaičių dailės muziejus.

Nukelta į 8 psl.

Kultūros kronika

Rugsėjo 29 – spalio 14 dienomis Vilniuje – tarptautinis teatro festivalis „Sirenos“. Įvyks net septyni tarptautinės programos spektakliai su specialia „Europolio“ programa, taip pat festivalio kontekste numatomos dokumentinių kino filmų ir dramaturgijos tekstų ekranizacijų peržiūros, kūrybinės dirbtuvės ir tarptautinė jaunųjų teatro kritikų konferencija, užsienio teatro ekspertams bus pristatyta Lietuvos teatro panorama bei vyks tradiciniai susitikimai su užsienio teatro kūrėjais. „Mes esame žinios, mes jas kuriame ir mes turime nebijoti pažvelgti į savo kūrinius – save. Būtent tai festivalis šiame ir pristatys: baisią, gąsdinančią, aktualią, tikrą ir jautrią kasdienybę ir kiekvieną iš mūsų joje“, – sako festivalio organizatoriai.

Rugsėjo 21 d. Taikomosios dailės muziejuje atidaryta Liucijos Jūratės Kryževičienės paroda „Kūrybinės transformacijos“. Parodoje lankytojas pristatomas beveik penkis dešimtmečius apimantis dailininkės kūrybos kelias, eksponuojami tekstilės kūriniai, akvarelės, monotipijos, projektai, trimačiai erdviniai objektai. Dvylika metų dailininkė gyveno JAV (į Lietuvą sugrįžo 2010 m.). Ten kūrė erdvinius objektus, instaliacijas ir architektoniškas tekstilines kompozicijas iš supintų juostų. Kita eksponuojama mažųjų formų tekstilės erdvinių objektų grupė – tai konceptualūs darbai, sukurti iš įvairiausių medžiagų: popieriaus, plastiko, medžio, stiklo, metalo. Greta tekstilės dailininkė daug laiko skyrė akvarelės technikai. Autorės mėgstami motyvai – paprasti žolynai.

Rugsėjo 26 dieną Vilniaus senamiestyje, Bokšto ir Onos Šimaitės gatvių sankirtoje, iškilmingai atidengtos informacinės lentos apie rašytoją, Nobelio premijos laureatą Czesławą Miłoszą lenkų, lietuvių ir anglų kalbomis ir laiptai su poeto eilių fragmentais lietuvių ir lenkų kalbomis. Minint Cz. Miłoszo (1911–2004) šimtąsias gimimo metines, Vilniaus miesto savivaldybė laiptus, nuo kurių atsiveria nuostabi Vilniaus Užupio rajono panorama, pavadino Czesławo Miłoszo vardu, tačiau iki šiol čia nebuvo jokio tai žymintio ženklų. Skulptorius Jonas Gencevičius iškėlė originalią idėją – ant laiptų iškalti poeto eilių lietuvių ir lenkų kalbomis. Projekto architektas – Tauras Budzys.

KNYGNEŠYS IŠ TORONTO

Atkelta iš 7 psl.

G. Procuta ne kartą apgailestavo, kad labai mažai nusiųstų Lietuvon knygų skaitytojų užmezgė su juo kontaktą. Jis jam būtų buvęs labai pageidaujamas, būtų leidęs pamatyti, kaip ir kuo dovanota knyga padėjo konkrečiam žmogui. Anot profesoriaus, visos knygos tik formaliai dovanotos bibliotekoms, bet iš tikrųjų jos skirtos konkrečioms savo norus ir tikslus turinčioms asmenybėms.

Na, o pirmoji knygnešį G. Procutą „atrado“ Vilniaus universiteto bibliotekos skaitytoja E. Baliutavičiūtė, trijų solidžių knygų apie Nobelio literatūrinės premijos laureatus ir kitus žymius grožinės literatūros rašytojus autorė. Knygą „Nobelio premijos laureatai“ su šilta dedikacija G. Procutai ji nusiuntė 1999 metais. Anuomet profesoriui, o rašant šią knygą ir šių eilučių autoriui E. B. Baliutavičiūtė prisipažino, jog jos darbe daug padėjo G. Procutos Lietuvai dovanotos knygos. Įdomu, kad vilnietės kūrybinį rezultatą pastebėjo Švedijos atstovybė ir pakvietė autorę į Nobelio literatūrinės premijos įteikimo iškilmės.

O ieškant rėmėjų būta ir itin įdomių, net neįtikėtinų sumanymų. Ko gero, pats egzotiškiausias – 1997 metais parašytas laiškas Mohamedui Al Fayedui. Tragiškai žuvus jo sūnui Dodi ir Didžiosios Britanijos princesei Dianai, knygnešys iš Toronto pareiškė užuojautą ir pasiūlė žuvusiųjų atminimą įamžinti paremiant retomis knygomis Vilniaus universiteto biblioteką. Už užuojautą padėkos sulaukė, tačiau prašymo paremti vieną seniausių Europoje biblioteką multimilijonierius neišgirdo.

Ištrauka iš N. Šulgienės ir E. Varanauskienės pranešimo, skaityto Vilniaus universitete 2005 m. gruodžio 2 d.:

„Visuotinės komercializacijos laikais, kai iš ekranų tvirtinama, kad geriausia mūsų bičiulė yra ‘Maxima’, Geniaus Procutos asmenybė, veikla – įrodymas, kad knygos bičiulis, filantropas, mecenatas – nėra tušti ar muziejiniai žodžiai. Simboliška, kad G. Procutos vardą galima rasti internete, vieno Kanados universiteto tinklalapio skiltyje, pavadintoje Great friends for a great Future (Dideli draugai Didžiai ateičiai). Kasmet papildoma G. Procutos knygų kolekcija Vilniaus universiteto bibliotekoje gyvuoja jau 37 metus (prie šito skaičiaus pridėkime dar 11 metų – L. P.K.). Vertingos knygos keliavo į Lietuvą tais metais, kai dar nebuvo kompiuterių ir interneto, kai tokių knygų Lietuvoje nė su žiburiu nebuvo galima rasti, tada, kuomet kai kurios temos dar buvo tabu, o ir pirmaisiais nepriklausomos Lietuvos gyvavimo metais bibliotekos neturėjo finansinių galimybių tokias knygas įsigyti. Tačiau jos buvo skaitomos studijų, mokslo ir skaitymo malonumui. Žavimės žmogumi, kuris laiškuose nuoširdžiai prisipažįsta: „Nėra tos dienos, kada apie Vilnių, universitetą, na ir bendrai apie gimtinę ir jos žmones nepagalvočiau, jos ir jų mielai prisiminčiau, jos keliais, gatvėmis nevaikščiočiau“; „Galiausiai paskutinį savo gyvenimo dešimtmetį (tik kas žino, kada!) norėčiau suvisam į savo žemę sugrįžti. Gyvenimo ratas apsisuka ir beveik logiška, kad kaip koks Odisejas nori sugrįžti atgal. Ypač, kad mes ne savo noru ar apsisprendimu išvykome iš Lietuvos“.

Pastarosios citatos – iš G. Procutos laiško, 1987 ir 1991 m. rašytų A. Stravinskui.

Kai G. Procutą ištiko širdies priepuolis, 2005 m. lapkričio 23 d. rašytame laiške VU bibliotekos direktorei B. Butkevičienei pajuokavo: „Vilniaus universiteto biblioteka yra mano seniausia, tikroji meilė, tos meilės nepaslėpsi. Kaip viena jauna lietuvė dailininkė pasakė, ji mane palaikys ir atgaivins. Su Dalia kalbėjau; jei kas man atsitiktų, kad ji testų su Egle šią mano šeimos tradiciją ir perduotų Antanui ir Juliukui remti V. U. B.“

○ ○ ○

Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo išvakarėse lankydamasis JAV, turėjau galimybę pabendrauti su poetais Stasiu Santvaru ir Antanu Gustaičiu, kuriems yra tekę nukentėti už per ankstyvus ryšius su okupuota Lietuva.

Ir G. Procutą ne visi suprato, kai jis Vilniaus universiteto bibliotekai organizavo knygų siuntas. Bibliotekos vardiname asmens archyve yra laišku, kuriuose šis faktas užfiksuotas ir iš vienos, ir iš kitos pusės.

Nors nemažai tautiečių palaikė G. Procutos akcijas, ne tik pats Genius, bet ir jam talkinę tautiečiai yra susilaukę nemažų priekaištų. Štai kaip G. Procuta apibūdina nemažai knygų VU bibliotekai paskyrusį L. Stankevičių: „Organizavo „neleistinas“ jaunimo keliones į Lietuvą, kai didelė dalis „patriotiškos“ lietuvių visuomenės išeivijoje buvo prieš organizuotus kontaktus su sovietų Lietuva“. O čia G. Procutos ranka padarytas prierašas ant jam skirto 1994 m. Gintauto Vėžio ra-

Gintautas Vėžis su anūku Antanu

šyto laiško: „Tas žmogus, kaip ir mano Miuncheno lietuvių gimnazijos bendraklasė Lakštuonė Vėžienė, yra labai daug nusipelnęs knygų leidimoje ir kultūrinių tiltų statyme, kai dauguma lietuvių užsienyje mus „keikė“.

Nedera pamiršti, jog G. Procuta nuo jaunumės visada buvo tikras savo tėvynės patriotas, į kurį, beje, jo vyresnysis brolis iki šiol laiškuose kreipiasi „Mielas Broliukai Partizanai“. Anot profesoriaus, jis taip vadinamas už priešsovietinę veiklą. Nuosekli ir spalvinga toji veikla, užsiėmusi G. Procutos laiškais Lietuvos nepriklausomybės reikalui Sovietų Sąjungos ir Jungtinių Amerikos Valstijų lyderiams Michailui Gorbačioviui ir George'ui Bushui.

Tęsinys kitame numeryje

2016.09.24 „Kultūroje“ išspausdintame pokalbyje su poete Lidija Šimkute „Jubiliejiniai 'Migruojantys paukščiai'“ šiais metais nutūpė Panevėžyje įsivėlė klaida. Sakinį „Marija suformulavo matriarchatinės (moteriškąjį pradą aukštinančios) sistemos, egzistavusios neolito periodu, sąvoką“ reikėtų skaityti taip: „Marija suformulavo matrilinearinės (moteriškąjį pradą aukštinančios) sistemos, egzistavusios neolito periodu, sąvoką.“ Atsiprašome autorės.